

ЗЛОВЖИВННЯ ПРАВАМИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ РЕЧОВИХ ПРАВ

Право можна розглядати як цивілізовану форму, спосіб організації та регулювання поведінки осіб у суспільстві. Встановлюючи межі юридично можливої діяльності суб'єктів, воно завжди обмежує їх незалежність, замінюючи її юридично закріпленою свободою. «Оскільки у позитивному праві неможливо передбачити всі можливі форми реалізації суб'єктивного права, остільки не можна заборонити у законодавстві всі випадки недобросовісного використання права» [1, с. 41]. Такий стан речей обумовлюється наявністю у цивільному законодавстві переважно диспозитивних норм, які надають суб'єкту правовідносин повну свободу вибору способів реалізації суб'єктивних прав але й створюють передумови для зловживань.

Недоліки чинного законодавства, його прогалини та протиріччя нерідко заздалегідь визначають можливість зловживань. Особливості деяких випадків зловживань правом полягають в тому, що останні вважаються легальними виключно через існування прогалин у законодавстві. При цьому вони не є правопорушеннями не тому, що в них відсутня ознака протиправності, а через відсутність такої ознаки як карність.

Зловживання речовим правом має місце якщо сталося порушення відповідних меж належного здійснення речових прав. Найбільш загальною межею належного здійснення речових прав є заборона на здійснення дій, спрямованих виключно на заподіяння шкоди іншій особі (ст. 13 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [2].

В даний час у цивільному законодавстві відсутнє легальне визначення поняття «зловживання правом», єдина згадка досліджуваного поняття містить п. 3 ст. 13 ЦК України: «Не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром нанести шкоду іншій особі, а також зловживання правом в інших формах». Іншими словами, на нашу думку, під зловживанням правом слід розуміти дію чи бездіяльність

суб'єкта правовідносин, який навмисне або з необережності, завдає шкоди іншій особі.

Юридичну категорію «зловживання правом» слід розкривати через поняття розумності та добросовісності. Де під розумністю дій суб'єкта слід розуміти усвідомлений спосіб здійснення останнім належних йому суб'єктивних прав та їх можливих наслідків, а під добросовісністю суб'єкта передбачається його особистий інтерес та усвідомлення можливості порушення норм права та моралі, законних інтересів інших осіб при його досягненні. Відповідно до п. 5 ст. 12 ЦК України добросовісність та розумність дій учасників цивільних правовідносин презюмуються.

Зазначені вище причини багато в чому пояснюють відсутність її в юридичній літературі єдиного усталеного визначення поняття зловживання суб'єктивним правом, тому що в кожному конкретному випадку суд приймає рішення ґрунтуючись на матеріалах справи. Суд встановлює наявність зловживання суб'єктивним правом, або його відсутність у діях особи у кожному випадку, тому досить важко дати визначення поняттю «зловживання суб'єктивним правом», яке було б універсальним для всіх випадків його прояву. До обов'язкових ознак зловживання правом відносяться такі: 1) засіб зловживання правом; 2) мета зловживання правом; 3) наявність шкоди. У деяких випадках додатковою ознакою може бути мотив зловживання правом. Оскільки йдеться про загальні, тобто обов'язкові для всіх видів зловживань правом ознаки, то такі ознаки, як протиправність, винність і караність до обов'язкових не належать. Ці ознаки притаманні таким зловживанням правом, до яких чинним законодавством встановлено юридичну відповідальність.

Зловживання суб'єктивним правом здійснюється у двох формах (шикана та інші, відмінні від неї зловживання), відмінність яких полягає в наявності або відсутності навмисних дій з наміром заподіяти шкоду іншій особі.

У випадках, коли особа використовує суб'єктивне право, що належить їй, з метою перешкоджання або недопущення (внаслідок такого використання) реалізації іншими особами їх прав, сучасна

судова практика використовує конструкцію «використання (застосування) права на зло» [3].

До найпоширеніших випадків зловживання речовими правами слід віднести:

- зловживання правами сусідами-власниками (наприклад, якщо нерухоме майно яких має спільний кордон або розташоване у безпосередній близькості один від одного);
- зловживання власниками житлових приміщень (безгосподарне ставлення до майна; захаращення місць загального користування);
- зловживання правами власника культурних, історичних та ін. цінностей, (безгосподарне ставлення, яке тягне за собою руйнування або загибель речі);
- зловживання правами співвласників у праві спільної часткової власності (ненадання одним із спадкоємцем відповідних документів; вчинення перешкод при спробах вселення одного з співвласників; вчинення дій, що призвели до зменшення спадкової маси тощо);
- зловживання правами співвласників у праві спільної власності (позов про визнання права власності на 1/2 частину майна, звільнення майна з під арешту; оформлення майна, набутого у шлюбі на третю особу);
- укладання фіктивних та удаваних правочинів (укладення особою договору дарування майна зі своїм родичем з метою приховання цього майна від конфіскації; укладення особою правочину, з метою уникнення звернення стягнення на майно);
- укладання фраздаторних правочинів (застосування конструкції «фраздаторного правочину» при оплатному цивільно-правовому договорі має специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору) [4] та інші випадки.

Правові наслідки зловживання речовими правами підпорядковуються загальному правилу про захист цивільних прав. Так, відповідно до ч. 1 ст. 16 ЦК України «Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права

та інтересу» (ч. 1 ст. 16 ЦК України). Оскільки відновлювальна функція цивільно-правової відповідальності не передбачає каральних цілей, тому, закріплена ч. 3 ст. 16 ЦК України, відмова у захисті суб'єктивних прав особи, яка ними зловживала (неважливо, у якій формі), є достатнім наслідком, пов'язаним безпосередньо із зловживанням правом.

Література:

1. Малиновский А. А. Злоупотребление правом: монография. Москва. МЗ ПресС. 2002. 128 С.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/rv/ed20131011#Text>
3. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного суду від 11.08.2021 р. Справа № 723/826/19. URL: <https://opendatabot.ua/court/99037704-cff559d7a3031ad522f71249140c5c49>
4. Рішення Первомайського міськрайонного суду Харківської області від 22.07.2021 р. Справа № 638/237/21. URL: <https://opendatabot.ua/court/98615619-845e51a09073edf2707a5a5df46f6bf7>